

Rapport från den finlandssvenska tankesmedjan i Tallinn 14—15 augusti 2006

Siv Sandberg
siv.sandberg@abo.fi, telefon 02-215 4562, 050-409 6427

Inledning

Avsikten med den finlandssvenska tankesmedjan i Tallinn den 14-15 augusti var att skapa en realistisk bild av vilka utmaningar Svenskfinland står inför idag och i framtiden och att diskutera konstruktiva lösningar på de problem och utmaningar som finns. Innehållet i rapporten bygger på de inledningsanföranden och diskussionsinlägg som framfördes under tankesmedjan.

Bland de teman som diskuterades under tankesmedjan finns många som är väsentliga för Svenskfinlands framtid, men det finns naturligtvis också dimensioner som saknas eller som täcktes ALLTFÖR YTLIGT; rapporten avspeglar detta faktum.

Rapporten är indelad i två huvudavsnitt. I det första avsnittet sammanfattas de huvudpunkter — kompetens, kommunikation och koordinerat nytänkande — som blev huvudbudskapet i de flesta av inläggen oberoende av vad de konkret handlade om. Det andra huvudavsnittet innehåller en utförligare redovisning av den nulägesanalys och de konkreta handlingsförslag som lades fram under tankesmedjan.

Tyngdpunkten i rapporten ligger på analysen av utmaningarna inom de konkreta sakområdena, något mindre vikt läggs vid den diskussion om finlandssvenskarnas självbild och andras bild av finlandssvenskarna som också fördes under dagarna.

I: Sammanfattning: Kompetens, kommunikation och koordinerat nytänkande

1. Kompetens och konkurrenskraft

Individer, företag, kommuner och institutioner i Svenskfinland klarar sig bara i kraft av sin kompetens och sin konkurrenskraft. Det är en framtidsfråga av rang att se till att Svenskfinlands konkurrenskraft bevaras och förstärks.

- Finlandssvenskarna är allt mer välutbildade och tvåspråkiga. En stor del av dem har möjlighet att välja mellan många olika alternativ när det gäller service, utbildning och boningsort.
- Den finlandssvenska skolan är den viktigaste ingången till det finlandssvenska samhället. Den måste hålla kvaliteten och vara attraktiv för dem som har flera valmöjligheter.
- Svenskfinland är intressant för de finskspråkiga och för Sverige bara i kraft av vad individer, institutioner och företag förmår leverera.

- Inom företagsvärlden, högskolorna och den offentliga sektorn är det kvalitet som räknas.
- De nya styrmekanismerna inom den offentliga sektorn ställer krav på kvalitet och konkurrenskraft av kommuner, statliga myndigheter och företag som konkurrerar om kontrakt.
- Svenskfinland är resursstarkt och har i dagens läge råd att upprätthålla en subventionerad mångfald, t.ex. när det gäller medier och utbildning. Det är viktigt att möjligheten finns — men det är också väsentligt att fråga sig om det är rätt områden som subventioneras.
- Kontakterna till Sverige är viktiga med tanke på kvalitet och konkurrenskraft: Sverige kan erbjuda språkligt stöd och intellektuell stimulans som gynnar Svenskfinland.

2. Kommunikation

Det finns behov av nya kommunikationsstrategier för Svenskfinland. Det är ingen självklarhet att Svenskfinland syns i det finländska samhället eller att kommunikationen mellan olika delar av Svenskfinland fungerar.

- Det behövs effektiverad kommunikation med tanke på de tvåspråkiga och invandrarna som utgör finlandssvenskhetens tillväxtpotential. Kopplingen mellan politiska beslut som skapar svensk- och tvåspråkiga lösningar och den konkreta nyttan i form av serviceutbud borde betonas bättre.
- Det behövs effektiverad kommunikation mellan olika delar av Svenskfinland och mellan olika finlandssvenska aktörer för att synliggöra det gemensamma intresset och för att använda de gemensamma resurserna bättre.
- Olika projekt som skapar en positiv bild av Svenskfinland och finlandssvensk livsstil är viktiga med tanke på att värna om svenskans ställning i Finland och finlandssvensk synlighet i Sverige. Teveserier och program som har genomslagskraft på finskt håll har stor betydelse — t.ex. serien Stormskärs Maja eller livsstilsmagasinet Strömsö.
- Finlandssvenskarna har stort ansvar för att förmedla bilden av det moderna Finland till Sverige.
- Svenskfinland som varumärke kunde utvecklas bättre. Det finns potential att göra finlandssvenskheten till ett varumärke: en intressant historia, inneboende spänningar, intresse från de finskspråkigas sida. Likgiltigheten är det största hotet.

3. Koordinerat nytänkande i skärningspunkter

Svenskfinland är resursstarkt. Det finns möjligheter att samordna de existerande resurserna på ett sätt som skapar bättre kvalitet och kommunikation. Potentialen att handla finns ofta i skärningspunkten mellan marknaden, det offentliga och de finlandssvenska institutionerna.

- Det behövs genomtänkta proaktiva handlings- och lösningsmodeller för de finlandssvenska frågorna. Tidsperspektivet i det offentliga beslutsfattandet har blivit kortare. Om det finns tillgång till färdiga lösningsmodeller och handlingsalternativ är det lättare att nå gehör för finlandssvenska särlösningar.
- Samhällsförändringarna skapar behov för nya former av finlandssvensk intressebevakning. När marknadsinslagen i den offentliga förvaltningen blir allt viktigare och dynamiken på den privata marknaden förändras borde den juridiska och politiska intressebevakningen kompletteras av intressebevakning som ser till finlandssvenskarnas intressen som konsumenter av offentlig och privat service.
- Det finns behov av särskilda satsningar (t.ex. språkskolor) som fångar upp den tillväxtpotential för det svenska som finns bland tvåspråkiga, finskspråkiga och invandrare.

II: Analys

1. Inifrånperspektivet: Tre slags reella utmaningar för Svenskfinland

Den finlandssvenska framtidsdiskussionen är för det mesta problemorienterad. Det finns en rad sprickor i den finlandssvenska självbilden: Finlandssvenskarna har uppfattats som föregångare i många frågor, men är det kanske inte längre. Finlandssvenskarna har varit risktagare och entreprenörer, men har blivit förvaltare. Finlandssvenskar har bildat förtrupp i det finländska engagemanget i internationella frågor, miljöfrågor och rättvisefrågor, men ägnar sig numera mest åt självanalys. Det finns en mission för Svenskfinland — att rädda det svenska språkets ställning — men finns det någon vision?

MAN KAN NOTERA ATT DET SYNLIGA FINLANDSSVENSKA ENGAGEMANGET I NYA ENSAKSRÖRELSER MED IDEELLA MÅL HAR MINSKAT, VILKET PÅ SIKT FÖRSVÅRAR FÖRNYELSEN INOM DEN FINLANDSSVENSKA SFÄREN.

Bilderna av den finlandssvenska verkligheten är många och motstridiga. Det är nödvändigt med självvranssakan, men det finns också uppenbara risker med att fastna i diskussioner om vilken bild av finlandssvenskheten som är den riktiga.

I jämförelse med många andra språkliga minoriteter är finlandssvenskarna resursstarka:

- Finlandssvenskarna är välutbildade och har en stark förankring i samhället.
- Det finlandssvenska organisations- och institutionsnätet är vitt förgrenat och institutionerna är resursstarka. Svenskfinland har råd att hålla sig med en subventionerad mångfald, när det gäller bl.a. medier, kultur och organisationer.

- Det finlandssvenska utbildningsväsendet är i praktiken heltäckande och är den viktigaste ingången till finlandssvenskheten.
- Den finlandssvenska kommunsektorn är ännu förhållandevis stark.

En rad samhällsförändringar skapar reella utmaningar för Svenskfinland och finlandssvenskarna, några av dem är relaterade till övergripande förändringar i samhällsförändringar, några till förändringar i svenska språkets ställning och några till bristande resurser hos finlandssvenskarna själva:

Övergripande samhällsförändringar

- Finlandssvenskarna har som folk i allmänhet blivit mer individualistiska i sina dagliga val — av medier, utbildningsvägar, service och bostadsort. Det går inte att räkna med att finlandssvenskarna av pliktkänsla använder svensk service och stöder finlandssvenska institutioner om de XX inte håller måttet.
- Globaliseringen påverkar näringslivet och hela samhället. I företagsvärlden är det enda samhällsansvar som kan utkrävas att företagen går med vinst. Finlandssvenska företag och finlandssvenska pengar måste förvaltas lika professionellt som alla andra företag. Finlandssvenskar inom affärsvärlden måste kunna konkurrera med sitt kunnande och sin kompetens.
- Inom den offentliga sektorn får nya styrmodeller fotfäste. Förvaltningarna har blivit mer självständiga och förväntas fungera mer marknadsmässigt.
- Tidsfristerna i det politiska beslutsfattandet blir allt kortare också när det gäller beslut som har långtgående konsekvenser. Avskaffandet av studentsvenskan aktualiserades och genomfördes med kort varsel. Kommun- och servicestrukturreformen sattes på dagordningen mitt under pågående regeringsperiod.

Svenskans ställning

- Svenskans status som nationalspråk i Finland försvagas. Finskspråkigas kunskaper i svenska har försvagats. Det är allt färre finskspråkiga som uppfattar att det svenska är en del av deras nationella identitet. De aggressiva utfallen mot det svenska i Finland har blivit fler. Också bland neutrala finskspråkiga finns en utbredd uppfattning om att finlandssvenskarnas saga snart är all.
- Försvaret av det svenska i Finland har i allt större utsträckning blivit en fråga för finlandssvenskarna själva.
- Inom bland annat statsförvaltningen minskar förståelsen för Svenskfinlands särdrag och behovet av specifika finlandssvenska lösningar.

Resursbrist hos finlandssvenskarna

- **Volymproblem.** Finlandssvenskarna är för få för att klara av alla samhällssektorer. Det här accentureras när marknaden och den offentliga sektorn förändras i riktning mot större enheter.
- **Kvalitetsproblem.** Det finns indikatorer på att kvaliteten på den service som produceras av svenskspråkiga institutioner inte alltid håller måttet: PISA-undersökningen visar att de finlandssvenska skolorna på en del punkter inte håller samma klass som de finskspråkiga. Utredningen om de finlandssvenska läromedlen visar på kvalitetsproblem. Bristen på behörig dagvårdspersonal i huvudstadsregionen skapar kvalitetsproblem inom dagvården och inverkar negativt på tvåspråkiga familjers val av dagvård och skola för sina barn.
- **Samordningsproblem.** Den finlandssvenska verkligheten är komplex och aktörerna är många. Regionerna har olika behov och är betjänta av olika strategier. En del av den samlade finlandssvenska handlingskraften går förlorad i interna diskussioner om vems verklighetsuppfattning som är den riktiga.

2. Utifrånperspektivet: Finlandssvenskarna som språklig minoritet i Europa

I europeisk jämförelse har finlandssvenskarna en stark ställning och uppfattas fortfarande som ett föredöme för Europas språkliga minoriteter.

Av de stora minoritetsspråken i Europa är svenskan i Finland just nu det enda språk som försvagas. I bland annat Wales, Katalonien, Baskien och Sydtyrolen har minoritetsspråkets ställning stärkts till följd av breddad språkundervisning, lagstiftning, territoriella garantier och lyckade försök att få invandrare att anamma minoritetsspråket. I motsats till Finland ökar antalet minoritetsspråkstalande t.ex. i Wales mest i storstäderna och bland de yngre åldersklasserna.

En del av skillnaderna mellan Finland och de andra länderna med stora minoritetsspråk kan förklaras med av variationer i hur antalet minoritetsspråkstalande registreras (Finland tillämpar en strängare modell än de andra), hur stora krav man ställer på språkkunskaperna och i vilken livscykel minoritetsspråket befinner sig i (t.ex. när allmän undervisning i minoritetsspråket införts).

I termer av faktiskt serviceutbud m.m. på svenska står sig Finland väl i jämförelsen med de andra minoritetsspråken, men det finns lärdomar att dra av hur man på annat håll lyckats vända kunskaper i minoritetsspråket till en attraktiv resurs.

Konkreta förslag för att dra nytta av lärdomar från andra språkminoriteter:

- Forskning och erfarenhetsutbyte om hur språkliga minoriteter lyckas växa.
- Inventera Finlands ledarroll i det europeiska minoritetsspråkssamarbetet. Vad ger den europeiskt och hur kan den användas nationellt?

3. Gamla och nya finlandssvenskar

Utan de finlandssvenskar som lever i svenskspråkiga miljöer och har en självklar finlandssvensk identitet finns Svenskfinland inte. Satsningar som upprätthåller och stärker de svenska miljöerna är viktiga också i framtiden. De tvåspråkiga och i någon mån också invandrarna är viktiga målgrupper när det gäller att trygga de svenska institutionernas framtid.

De tvåspråkiga

De ungefär 40 000 tvåspråkiga familjerna utgör en viktig resurs för finlandssvenskheten. I dagens läge väljer ungefär 70 procent av de tvåspråkiga familjerna svensk dagvård och utbildning för sina barn. Tillgången till högkvalitativ skola och dagvård nära hemmet är en nyckelfråga för dessa familjer, eftersom den svenska skola och dagvård är den säkraste vägen in i det finlandssvenska samhället.

Tvåspråkigheten är en utmaning för den finlandssvenska skolan: på samma gång som det är nödvändigt att vara inklusiv och öppna skolan för alla som vill ha utbildning på svenska, måste utbildningen också hålla måttet kvalitativt — det går inte an att sänka nivån på undervisningen för att elevernas språkliga färdigheter inte räcker till.

Konkreta förslag:

- Satsa på höjd kvalitet i skolan.
- Satsa på språkbadsundervisningen och särskilda språkskolor för finskspråkiga familjer som vill ge sina barn svensk undervisning.
- Ta vara på de svenskeregistrerade elever som går i finskt gymnasium.

LÄROMEDEL?

Invandrarna

Invandringen till Finland har ökat betydligt och har ändrat karaktär under de senaste åren. Myndigheterna har släppt tidigare spärrar. Invandrare som anses nyttiga för ekonomin får snabbt arbetstillstånd och jobb. Om 5-10 år beräknas antalet invandrare vara ungefär 200 000. Övriga minoriteter i Europa har lyckats väl med att göra en del av invandrarna till "sina" (t.ex. Wales, Katalonien).

Invandringen är en utmaning för finlandssvenskarna. Den utgör en möjlighet att bredda underlaget för det svenska i Finland. Samtidigt används invandringen allt oftare som ett argument mot svenskans ställning: lokalt i södra Finland (t.ex. Vanda) är invandrarna XX fler än finlandssvenskarna. Det är en realitet att invandrarna i de flesta fall behöver finska för att klara sig i arbetslivet. Den viktigaste målgruppen när det gäller att fånga upp invandrarna är inte de vuxna, utan barnen och de unga.

Konkreta förslag:

- Inventera hur det svenskspråkiga dagvårdsnätet, de svenskspråkiga skolorna och språkbadsundervisningen kan användas för att fånga upp invandrarnas barn, t.ex. i XXXX FolkhälsanS REGI.
- Inventera de svenskspråkiga universitetens och högskolornas möjligheter att fånga upp invandrarungdomen.
- Överväga att grunda svenska specialskolor/språkskolor, som är attraktiva både för invandrare och finskspråkiga.
- Utarbeta hållbara argument och strategier för de situationer när invandringen används som ett argument mot svenskans ställning.

4. Den offentliga förvaltningen

Övergripande trender

En allt mindre del av det offentliga beslutsfattandet kan i detalj regleras genom lagar eller politiska majoritetsbeslut. Tjänstemannabeslut, upphandlingar av service och beslut i grupper som består av representanter för olika samhällsintressen har allt större betydelse för hur servicen och förvaltningen fungerar i praktiken: beslutsfattandet blir mer fragmenterat. För den finlandssvenska intressebevakningen är det fragmenterade beslutsfattandet problematiskt. Beslut som är negligierbara ur den statliga myndighetens synvinkel kan ha stor betydelse för finlandssvenskarnas dagliga liv, men är inte alltid så lätta att upptäcka i ett tidigt skede.

En växande del av den offentliga servicen utsätts för konkurrens. Reglerna för upphandling av service har skärpts och det är allt mer sällan möjligt att lita på att tidigare "hovleverantörer" får förlängda kontrakt. Ett problem med tanke på den svenskspråkiga servicen är att det ofta saknas företag som har kapacitet att producera service på svenska.

Kommun- och servicestrukturreformen

Utkastet till ramlag för kommun- och servicestrukturreformen betonar särskilt vikten av att skapa ett större befolkningsunderlag för andra och tredje stadiets utbildning samt social- och hälsovården. Ramlagen ska också stimulera till frivilliga kommunsammanslagningar och innehåller särskilda uppmaningar till samarbete mellan de kommuner som finns kring landskapscentra. De finlandssvenska kommunerna har hittills reagerat på kommun- och servicestrukturreformen som finländska kommuner har gjort mest: den första reaktionen är en relativt stor skepsis till förändringar.

Kommun- och servicestrukturreformen innebär en stor utmaning för Svenskfinland, eftersom en förändring i riktning mot större enheter ofta innebär domänförluster för svenskan, men den är samtidigt en möjlighet att skapa förvaltningslösningar som tryggar svenskans ställning. Inom ramen för en helhetsreform är det oftast lättare att hävda svenska särintressen än när reformerna sker stegvis och sektorvis.

Det viktiga är att hitta lösningar som tryggar utbildning och vård på svenska. Särskilt vården borde diskuteras mer ur ett språkperspektiv än den görs idag. En utmaning är att en allt

större del av vården framöver kommer att skötas av privata aktörer, vilket kan innebära problem för tillgången till svensk service.

Inom utbildningssektorn finns det behov av en större kritisk massa — men det är inte nödvändigtvis ett axiom att större enheter ger bättre utbildning. Nya metoder kan och bör utvecklas för att säkra kvaliteten på undervisningen i de svenskspråkiga förskolorna, skolorna och högskolorna. Särskilt i de större kommunerna är det viktigt att granska också hur de interna förvaltningsstrukturerna stöder tillgången till svensk service, t.ex. genom att skapa gemensamma förvaltningar för skola och dagvård.

Ändringar i kommunindelningen är inte nödvändigtvis en förutsättning för att skapa effektivare svenska strukturer inom de viktiga servicesektorerna, men finlandssvensk handfallenhet när det gäller beslut om kommunindelningen kan få problematiska konsekvenser. Som kommunstrukturen i Svenskfinland ser ut och som kommun- och servicestrukturreformen är upplagd finns en risk för att enskilda kommuners enskilda fusionsbeslut ändrar de språkliga strukturerna på ett sätt som är svårt att reparera och som kan skapa problem för gemensamma beslut om t.ex. utbildningssamarbete.

Konkreta förslag:

Omvandlingen av sättet att producera offentlig service skapar behov av nya lösningsmodeller. Nya finlandssvenska strategier behövs särskilt när det gäller att garantera ett utbud av svensk service också när offentlig service konkurrensutsätts.

- Utbudet av producenter som kan erbjuda svensk service till den offentliga sektorn och till enskilda. Hur kan de finlandssvenska resurserna användas för att se till att det finns företag/producenter som kan erbjuda svenskspråkig service när sådan efterfrågas?
- Upphandlingskapacitet och -kompetens. Den offentliga sektorns kompetens att upphandla service är ännu inte särskilt välutvecklad, det gäller inte bara de svensk- och tvåspråkiga kommunerna. Det behövs insatser för att utveckla den finlandssvenska servicesektorns upphandlingskompetens: både när det gäller att skapa tillräckliga volymer och när det gäller kunskapen att skriva och förhandla kontrakt.
- De finlandssvenska servicekonsumenterna. Finlandssvenskarna är liksom alla andra konsumenter både av offentlig och privat service; genom sin egen plånbok och genom den skatt de betalar. En ny finlandssvensk konsumentrörelse som kombinerar svenskspråkiga konsumentintressen inom offentlig och privat sektor kunde vara ett forum för att synliggöra finlandssvenskarna som konsumentgrupp, göra det lättare att välja svensk service och utöva påtryckningar mot dem som erbjuder offentlig och privat service.

Den centrala statsförvaltningen

Den centrala statsförvaltningen har under de senaste årtiondena genomgått en omvandling som är problematisk för finlandssvenskarna och det svenska språket i Finland. Den nya språklagen skärpte myndigheternas skyldighet att självant se till att servicen fungerar på två språk. En del förbättringar har skett, men samtidiga organisations-, resurs- och attitydförändringar gör att målet med språklagen långt ifrån är uppfyllt.

Antalet svenskkunniga tjänstemän minskar i hela statsförvaltningen. Pensioneringsvågen har redan reducerat antalet tjänstemän som kan svenska. Statens produktivhetsprogram gör att antalet nyrekryteringar är få och de yngre tjänstemän som tillträder har ofta sämre språkkunskaper än de som avgått.

Få finlandssvenskar söker sig medvetet till en karriär inom statsförvaltningen (om man undantar utrikesförvaltningen). Andra arbetsmarknader lockar mer, men också kraven på fullständiga kunskaper i finska utgör ett hinder för svenskspråkiga att få ordinarie befattningar.

Förståelsen för Svenskfinland och dess särdrag minskar inom statstjänstemannakåren. Det här gör det svårare att argumentera för finlandssvenska särlösningar, t.ex. vid förvaltningsreformer. Argumentationen försvåras ibland av skillnader mellan finskspråkig och finlandssvensk förvaltningskultur: den finlandssvenska förvaltningskulturen är mer informell och finlandssvenska särbehov formuleras inte alltid på ett sätt som finskspråkiga tjänstemän uppfattar som professionellt.

Det nordiska samarbetet var tidigare en viktigt brofäste för svenskan inom statsförvaltningen och ett viktigt argument för svenskan i Finland. Det nordiska samarbetets status har sjunkit och nordiska frågor organiseras bort när särskilda resurser och enheter för nordiskt samarbete försvinner.

Konkreta förslag:

- Utbildningsprogram för att trygga tillgången av svenskspråkiga statstjänstemän. Inflödet av finlandssvenskar och svenskkunniga är tillfredsställande inom utrikesförvaltningen, eftersom Institutet för mänskliga rättigheter vid Åbo Akademi har erbjudit en attraktiv utbildning. Ett fristående utbildningsprogram (t.ex. magistersprogram) för att trygga tillgången till svenskspråkiga tjänstemän för den övriga statsförvaltningen kunde organiseras i samarbete mellan de finlandssvenska universiteterna och högskolorna.
- Insatser för att stöda de finskspråkiga tjänstemän som använder och vill använda svenskan.
- Mer genomtänkt och professionell utformning av och argumentation för finlandssvenska särlösningar.
- Strategier för att upprätthålla det nordiska inslaget i statsförvaltningen och det finländska samhället i övrigt.